

**NÂBÎ'NİN “GELÜR GİDER” REDİFLİ BİR GAZELİNE WALTER
G. ANDREWS ve İSKENDER PALA TARAFINDAN YAPILAN
İKİ ŞERHİN METOT AÇISINDAN MUKAYESESİ**

Turgut KOÇOĞLU*

ÖZET

Genel olarak edebi metinleri daha anlaşılır kılmak ve açıklamak şeklinde tanımlanan “şerh” pek çok Klâsik Türk edebiyatı eserinde uygulanmıştır. Klâsik Türk edebiyatı metinleri geçmişte şerh edildiği gibi günümüzde de şerh edilmektedir. Hemen hemen 14. asırdan günümüze kadar kullanılan geleneksel şerh metodunun yanında günümüzde modern şerh metotları da kullanılarak Klâsik Türk edebiyatı ürünlerimiz izah edilmektedir. 17. yüzyıl şairlerinden Nâbî'nin gazeli, asrımız bilim adamlarından Walter G. Andrews ve İskender Pala tarafından iki farklı metotta şerh edilmiştir. Bu şârihin Aynı gazele uyguladıkları farklı şerh metodunu incelemek metin şerhi araştırmaları yönünden faydalı olabilir.

Anahtar Kelimeler: metin şerhi, Nâbî, gazel, şerh metodu, Walter G. Andrews, İskender Pala

**THE COMPARİSON OF TWO COMMENTARİES FROM
THE METHOD ANGLE MADE BY WALTER G. ANDREWS AND
İSKENDER PALA OF NABÎ'S “GELÜR GİDER” RHYMED
GAZEL**

ABSTRACT

“Şerh” means to commentary the literal texts and make the understood. The classical Turkish Literature works are commentaried in şerh. As the classical Turkish literature were explained in the past, they are today done in the şerh. The conventionel şerh methods have been used since 14th century. At present modern şerh method are being used. Nâbî's, 17th century, gazel were commentaried by Walter G. Andrews and İskender Pala. The study of these two scientists' şerh method, could be useful from the text şerh point of view.

Key Words: commentary, Nâbî, gazel, method of commentary, Walter G. Andrews, İskender Pala

* Doktora programı öğrencisi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Anabilim dalı, kocogluturgut@gmail.com

Lügatte açma, açıklama anlamına gelen şerh, terim anlamı olarak Tunca Kortantamer'e göre "Bir metnin, daha iyi anlaşılсын diye, o metni başkalarından daha iyi anladığı kanaatinde olan kişiler tarafından açıklanması"¹ Mine Mengi'nin tanımıyla da "Edebî metinleri açıklama ve böylece metnin anlaşılmasını kolaylaştırma çalışmaları."dır.² Klâsik şiirimizin bir çok ürünü, sahip olduğu anlam derinliği ve estetik zenginliğinden dolayı, divan şâirlerinin ilk mısralarını sarf ettiği zamandan günümüze kadar olan süre içerisinde açıklanmış ve şerh edilmiştir.

Divan şiirlerinin şerhi yapılırken eskiler, geleneksel metot denilen ve çoğunlukla kelime açıklamasına dayanan ve anlam üzerinde yoğunlaşan metodu kullanıyorlardı. Ancak günümüzde geleneksel metodun yanında Batı kültürünün etkisiyle anlamdan ziyade -veya anlamla birlikte- ses ve sözü esas alan daha açık ifadesiyle "şiirin yapısı"nı³ inceleyen modern şerh metotları da kullanılmaya başlandı. Klâsik Türk şiirini günümüzde şerh ve izah etmeye çalışan araştırmacılardan bazıları eskiyi devam ettirerek geleneksel metodu kullanırken bir kısmı da modern zamanda ortaya çıkan ve klâsik şiirimizin farklı yönlerine dikkat çeken yeni şerh metotlarını uygulamaktadırlar.

Bu yazıda, 17. yüzyıl Klâsik Türk edebiyatı şairlerinden Nâbi'nin "gelür gider" redifli bir gazeline günümüz Klâsik Türk edebiyatı araştırmacılarından İskender Pala⁴ ve Walter G. Andrews⁵ tarafından yapılmış iki farklı şerh, metot yönünden kıyaslanacaktır. Böylece bu iki şerh metodunun şiiri açıklamaya yaklaşımları, metin şerhinde hangi noktalar üzerinde yoğunlaştıkları; farklılıkları, benzerlikleri; geleneksel mi yoksa modern bir şerh metodu mu oldukları incelenmeye çalışılmış olacak.

İskender Pala ve Walter G. Andrews'in şerh metotlarını incelemeye geçmeden önce şerh edilen gazelin metnini yazalım:

¹ Prof. Dr. Tunca Kortantamer, "Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi" , I. Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu, Ankara 17-18 Ocak 1992.; Ege üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, İzmir 1994, S. VIII., s. 1-10.

² Prof. Dr. Mine Mengi, *Divan Şiiri Yazıları*, Akçağ, Ankara 2000, s. 73.

³ Cem Dilçin, "Fuzûlî'nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi", *Türkoloji Dergisi*, Ankara 1991, c. IX, s. 43-98.

⁴ İskender Pala, *Ve Gazel Yeniden*, Kapı Yayınları, İstanbul 2004, s.95-96.

⁵ Walter G. Andrews, *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s.41-51.

“Bezm-i safâya sâğar-ı sahbâ gelür gider
Güyâ ki cezr ü medd ile deryâ gelür gider

Açıldığıın haber verir ağyâra gül gibi
Dâim bize nesim-i sebük-pâ gelür gider

Olmaz yine marîz-i mahabbet şifâ-pezir
Rûy-i zemîne bir dahı İsâ gelür gider

Sultân-ı gam nişimen idelden derûnumu
Sahrâ-yı kalbe leşker-i sevdâ gelür gider

Âgûş-ı vasla almış o tıflı şeb-i visâl
Gehvâre gibi âşık-ı rüsvâ gelür gider

Bir gün demez o şûh ki âyâ murâdı ne
Çokdan bu kûya Nâbî-i şeydâ gelür gider”⁶

İskender Pala, gazeli daha ziyade geleneksel şerh metodu ile açıklamaya çalışmıştır, gazeli cüzlerine yani beyitlerine ayırarak, bütünü dikkate almadan izah etmiştir. Önce beyti vermiş, ardından günümüz Türkçesine aktarmıştır. İskender Pala, geleneksel şerhte olduğu gibi beyitte açıklanması gereken kelimelerin lügat manasını verip sonra gelenekteki anlamını ve beyit içerisindeki kullanımını açıklamıştır. Eğer kelime mecaz anlamda kullanılmış veya kullanılabilir ise bunları izah etmiştir. Sayın Pala'nın şerhindeki bu özellikleri şerhinden yaptığımız şu alıntıda görmemiz mümkündür:

“Bezm-i safâya sâğar u sahbâ gelir gider
Güyâ ki cezr ü medd ile deryâ gelir gider

⁶ Dr. Ali Fuat Bilkan, *Nâbî Divânı I*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997, s.624.

(Esenlik meclisine içki kadehleri gidip gelmektedir. Sanılır ki cezir ve medd derya ile gelip bir gidiyor.)

Bezm, bilindiği gibi dostların bir araya gelip felekten gün çaldıkları meclisin adıdır. Rindane bir edâ ile söylenirse, adına 'kâm almak' denir. Bir mecliste ehl-i dilleri mest ve şâd edecek pek çok sebep hâzırdır. Ön planda şarabın bulunması, belki meclistekilerin kanzil olmalarına kapı aralar; ancak bu şarabın da mecaz anlaşılmasına mani yoktur. Ne var ki Nâbî üstâdın burada andığı sâğar, sanki içi kan rengi şarapla dolu olan kadehi çağırıştır gibidir.⁷

Görüldüğü gibi İskender Pala, bu örnekte önce beyti ve beytin günümüz Türkçesine aktarımını vermiş, sonra "bezm" in kelime anlamını söylemiş. Ardından "rindâne bir edâ" ifadesi ile bezmin rind geleneğindeki daha doğrusu rindâne gazel *geleneğindeki* anlamını açıklamış, "bezm" in kısaca *bazı özelliklerinden* bahsetmiştir. Sâğar kelimesinin *mecaz* anlamda kullanılabileceğine değinmiş, ardından "Nâbî üstâdın burada andığı sâğâr..."⁸ ifadesiyle metnin şâir tarafından kullanılan *özel* anlamına dikkat çekmiştir.

Tâbiî ki Sayın Pala'nın bu şekildeki kelime izahını her beyitte ve her kelime üzerinde göremiyoruz. Bazı beyitlerde kelimeler üzerinde durulmadan, beyit genel olarak açıklanmıştır.

Geleneksel şerhte, şiirde *astronomi* veya *coğrafya* ile ilgili bir kelime geçtiği takdirde bu kelimelerden hareketle adı geçen bilimlerden de bahsedilir. İskender Pala'nın şerhinde bu noktayı da görmek mümkün:

"Denizde med ve cezir olabilmesi için mehtab (dolunay) gerekir. Dolunay olmayan bir gecede med ve cezirden söz edilemez. Çünkü deniz sularının kabarması yahut çekilmesi tamamen ayın gökyüzündeki seyri ile alâkalıdır."⁹

Geleneksel şerhte beyitte *mazmun* varsa ve bu şâir tarafından bulunmuşsa, mazmunun ne olduğu söylenir. Sayın Pala da bulduğu bir mazmunu şöyle açıklar:

⁷ Pala, s.95-96.

⁸ A.g.e, s. 96.

⁹ A.g.e, s. 96.

"Şâir, meclisi med ve cezire benzettiğine göre, o meclisi aydınlatan bir dolunayın varlığını da bize haber veriyor, yani beyitte bir *mehtab mazmunu* yapıyor demektir."¹⁰

Geleneksel metin şerhlerinde metnin anlaşılması için şâirler, bazen bir kıssa, hikaye ya da fıkra naklederler. İskender Pala da bu durumdan şerhinde yararlanmıştı:

"Hani anlatılır: Nasreddin Hoca soğuk mu soğuk bir akşamda hanımıyla oturmuş. Aralarında sohbet ediyorlarmış..."¹¹

Bir beyitte herhangi bir peygambere telmih var ise veya doğrudan peygamberin adı geçiyorsa, o peygamberin kıssasını anlatmak da geleneksel şerhin üslubundandır. İskender Pala da bahsettiğimiz gazelin bir beytinde geçen "İsâ" adından hareketle Hz. İsa'nın kıssasına ve bazı özelliklerine kısaca değinmeden geçmiştir:

"Hz. İsâ, Ruhu'l-Kudüs'ün (Cebrâil) Meryem'e nefhettiği ruh idi. Bu nedenle her neye dokunsa ona can verme, ölüleri diriltme mucizesine sahipti. Körlerin gözlerini açmak, cüzamlıları meshederek iyileştirmek gibi mucizeleri yanında çamurdan kuşlar yapıp onlara üfleyerek hayat verdiği ve uçurduğu bilinir"¹²

Geleneksel şerhimizin bir amacı da okuyucunun belki anlayamayacağı ama şâirin kastettiği *işâri* anlamı bulmaktır. İskender Pala, şu cümlelerinde imâ edilen bir manayı şöyle açıklamıştır:

"Zirâ kıyamet anı göz yumup açıncaya kadar olup bitecek, dolayısıyla âşıkın sevgiliye kavuşması mümkün olmayacaktır. Şâirin böyle söylemekten kastı, kendisinin kıyamete kadar aşk hastası olarak kalacağını *îma* etmektir."¹³

İskender Pala, şerh ettiği beyitle ilgili, onunla yakın anlamlı, izahlarını destekler nitelikte başka şâirlerin şiirleri varsa onları da nakletmiştir ki bu da geleneksel şerhler de sıkça karşımıza çıkar:

"Nitekim Nâbi'nin peyrevlerinden olup ona bir nazire yazan İzzet Ali Paşa şöyle der:

¹⁰ A.g.e, s. 96.

¹¹ A.g.e, s. 97.

¹² A.g.e, s. 98.

¹³ A.g.e, s. 98-99.

Meydâna kim Piyâle-i Sahbâ gelir gider

Ol demde akl-ı âşık-ı şeydâ gelir gider”¹⁴

Beyitte tasvir edilen tabloda, şiirin yazıldığı zamanla ilgili herhangi bir gelenek veya vâkı’a varsa bunu zikretmek geleneksel şerhimizin özelliklerindedir. Sayın Pala şerhinde bu tür açıklamalarda da bulunmuştur:

“Sultân-ı gam nişimen edelden derûnumu

Sahrâ-yı kalbe leşker-i sevdâ gelir gider

Bir hükümdarın sahraya karargâh kurması, sefere çıkıldığına işarettir. Bu durumda ilk akla gelen sahra cengidir ki Osmanlı tarihi bu tür savaş örnekleriyle doludur.”¹⁵

“... ıslık ile vuhuş u tuyur taklitleri yaparak ispat-ı vücut eylenilmesi de *âdettenmiş*.”¹⁶

Yukarıdaki izah ve alıntılardan da anlaşılacağı gibi İskender Pala’nın Nâbî’nin bahsettiğimiz gazeline yaptığı şerh, bize geleneksel şerhin özelliklerini göstermektedir. Sayın Pala, gazelin tamamen anlam dünyası üzerinde yoğunlaşmış, şiirin sahip olduğunu düşünebileceğimiz ses, söz, cümle özellikleri gibi yapısal yönlerine değinmemiştir.

Walter Andrews, Nâbî’nin bahsettiğimiz şiirini modern ve yapısalcı yaklaşıma biraz yakın bir tarzda şerh etmiştir. Ancak şunu belirtmek lazımdır ki Andrews, şiir şerhine her ne kadar geleneksel metottan farklı yaklaşırsa da kendisi tam bir yapısalcı yönleme karşıdır.¹⁷ Andrews, zaten gazeli açıklamaya başlamadan önce nasıl bir yöntem uygulayacağını ve bunu niçin yaptığını belirtir. O, Nâbî’nin mezkûr gazelini Divan şiiri ile ilgili şu hipotezlerini ortaya çıkarmak için şerh etmiştir. Bu hipotezler de bize onun şerhteki amacı ve yöntemi hakkında bilgi vermektedir:

“İlk olarak divan şiirinin özel sözdizimi, söylemin tespit edilmesini sağlayan önemli bir işarettir. Sözdizim bir sözcenin ‘şiirsel’ olduğunu göstererek, sözcenin öğelerinin belli şekilde yorumlanmasının gerektiğine de işaret eder. İkinci olarak divan şiiri sözdizimindeki yüksek müphemiyet derecesinin önemli

¹⁴ A.g.e, s. 97.

¹⁵ A.g.e, s. 99.

¹⁶ A.g.e, s.101.

¹⁷ Andrews, s.21-22.

sonuçları vardır: bu müphemiyet derecesi (a) okuyan/ dinleyen kitlenin paylaştığı, tekrarlarla yüklü bir bağlam olması gerektiğini, (b) yorumun, ağırlıklı olarak, sözdizimsel sisteme dışsal semantik öğelerle ilgili yapılandırıcı kalıplara dayanması gerektiği; (c) müphemiyetin, divan şiirinin kabul edilmiş, olağan bir unsuru olduğunu gösterir. Üçüncü olarak konuşma dili konuşma dili deneyimine benzer şekilde, divan şiirinin sözdizimi, mesajın duygusal içeriğine vurgu yaparak samimi bir diyalog havası yaratır.”¹⁸

Anlaşıldığı kadarıyla Andrews, bu gazeli, gazeldeki sözdizim özellikleri, konuşma dili yapısı ve bu ikisinin gazelin anlamındaki duygusallığa etkisi yönünden incelemiştir. Andrews'ın ilk beyitteki uygulamasına baktığımızda da bu düşüncesini pratiğe nasıl geçirdiğini görürüz:

Andrews, önce bütün beyitlerin okunuşunu verip ardından beyitleri cümle öğelerine ayırmıştır:

“1. a. Bezm-i safayâ / sâğar-ı sahbâ / gelür gider
İ.T. İ.T. F+F
b. Gûyâ ki / cezr ü medd ile / deryâ / gelür gider
Zarf+ Ed. İ.T. + Ed. İ. F+F

... şiirin bütününün, ya öznenin (N-Ö-Y) ya da nesnenin/tümlecin (Ö-N-Y) vurgulandığı sözcelerden oluşması gerekmektedir. Nitekim ilk iki mısra, şiir boyunca tekrarlanacak bir cümle kalıbı oluşturmaktadır. Temel kalıp İ.T. (nesne) + İ.T. (özne) + F.+F., beytin birinci ve ikinci mısralarında ve diğer beyitlerin ikinci (kâfiye) mısralarında vurgulanmaktadır.

Öznenin vurgulandığı cümle temel bildirme kipindeki cümleye çok yakındır. Dolayısıyla sözdizimsel belirsizliğe pek meydan vermez. Şiir gayet açık bir ifadeyle başlar, yalnızca nesne/tümleç görevi yapan (bezm-i safâya, cezr ü medd ile) başa alınmasıyla bağlam ve katılıma sadece değinilmiştir. ‘bezm-i safâ’ ve ‘cezr ü medd’ bağlam konumundadır, odakta ise özne görevi yapan kelimeler (sâğar-ı sahbâ, deryâ) bulunur.

¹⁸A.g.e. s. 40-41.

Vurgu, ilkin bağlam üzerinde –burada eylemin yeri- ikinci olarak odak ögelerin, *sâğar-ı sahbânın* ve *deryânın* karşılaştırılması üzerinedir.”¹⁹

Andrews, divan şiirindeki sözdizimsel belirsizliğin beyti nesre aktarırken nasıl bir çeşitliliğin olduğunu ve bunun vurguyu nasıl etkilediğini şu beyitle izah eder:

2. a. “Açıldığın / haber verir / ağyâra / gül gibi
F. İ.+F İ. İ.+E

b. Dâim / bize / nesim-i sebük-pâ / gelür gider
Zarf Zam İ.T. F+F

... söz konusu filimsinin *açıldığın* şeklinde değilde *açıldığı+ı* şeklinde (-i hâlinde) olması beklenir. Sonuç olarak 2.a. aşağıdaki yorumlarının hepsinin veya herhangi birinin geçerli olması sözdizimsel açıdan mümkündür:

1. ‘Senin açılman, başkalarına gül gibi haber verir.’ (Açıldığın, yalın halde düşünülürse).
2. ‘Senin başkalarına açıldığını gül gibi haber verir.’ (‘Gül gibi’, ana cümleinin parçası sayılırsa).
3. ‘Gül gibi, senin açıldığını başkalarına haber verir.’ (Hem ‘gül gibi’ hem de ‘ağyâra’ ana cümleinin parçası olarak okunursa).
4. ‘Senin gül gibi açıldığını başkalarına haber verir.’ (Datif nesne/tümleç ana cümleinin parçası olursa).
5. Beyit bir de yukarıda olduğu gibi, hem ‘gül gibi’ hem de ‘ağyâra’ yan cümleciğın parçası sayılarak okunabilir.

... dolayısıyla, sözdizim, konuşanın heyecanlı ve duygusallık içinde olaya katılan bir kimse rolünü üstlendiğine işaret ederken, *açılmak* fiili de, kestirilmesi hiç de zor olmayan *yan anlamlar* kazanmaktadır. Burada duygusal bir tarzda hitap edilen kişi âşinâ ‘sen’ olduğu için o kişinin sevgili olduğu kabul

¹⁹ A.g.e, s. 42.

edilebilir... buraya kadar mesajın fiiller bölümü yoğun bir duygusal ton getiriyor."²⁰

"Olmaz yine marîz-i mahabbet şifâ-pezîr
Rûy-i zemîne bir dahî İsâ gelür gider

Burada *şifâ-pezîr olmak* (şifâ bulmak) birleşik fiil parçalanmış ve birleşik fiilin isim takımı mısraının sonuna konmuş. Ancak olmaz fiilinin cümlelerin başına konmuş olması, *mısraın olası yorumlarının* sayısını çoğaltıyor ve bizi çeşitli sözdizimsel alternatifleri düşünmeye zorluyor."²¹

Anlaşıldığı kadarıyla Andrews, bu yöntemiyle divan şiirinin sözdizimine dikkat çekmektedir. Çünkü şiirin sözdiziminin tespit edilmesi şiirde vurgulanan, şâirin özellikle belirtmek istediği ögeyi göstermektedir. Bu da okuyanın, şâirin vurgu ile duygusallık yüklediği kelime veya kelimelerde odaklanmasını sağlıyor. Ayrıca şiirin sözdizimindeki serbestlik şiire yüksek bir belirsizlik dolayısıyla geniş bir anlam ve yorum dünyası açmaktadır. Beytin her sözdiziminde farklı bir öge vurgulanmakta ve anlam da böylece çeşitlenmektedir. Esasen divan şiirinin tek tek kelimelere yüklediği mana çeşitliliğinden kaynaklanan zengin bir anlam dünyası var. Buna bir de Andrews'in uyguladığı sözdizimsel yorumlama eklendiği zaman okuyanı/dinleyeni tamamen çevreleyen engin bir duygu ve anlam dünyası ortaya çıkmaktadır.

Özetleyecek olursak, İskender Pala, bu gazeli geleneksel şerh metoduyla incelemiş onda anlaşılması müşkül olan veya izahı gerek yerleri açıklamış fakat gazelin cümle/yapı yönüne hiç değinmemiştir. Andrews ise zamanına kadar hiç uygulanmamış, farklı bir inceleme tarzıyla gazelin hem sözdizimsel hem duygu hem de sözdizimsel serbestlikten kaynaklanan anlam çeşitliliğine dikkat çekmiştir.

iki çalışma da kendi metotlarıyla, gazelin izahı gereken veya dikkat çeken yönlerini ortaya çıkarmaya çalışmıştır. İki şârih de gazelin farklı özelliklerini nazara vererek âdeta birbirinin tamamlayıcısı olmuştur. Bu yüzden hem geleneksel şerh metodu hem de çağımızda ortaya çıkan modern şerh veya

²⁰A.g.e. s. 42-43.

²¹A.g.e. s. 45.

tahlil metotları divan Őiri metinlerimizin daha iyi anlaşılmasına ve hissedilmesine yardımcı olacaktır.

KAYNAKLAR

- ANDREWS Walter G., *Őirin Sesi, Toplumun Şarkısı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.
- BİLKAN, Ali Fuat, *Nâbî Divânı I*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997.
- DİLÇİN, Cem, "Fuzûli'nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelenmesi", *Türkoloji Dergisi*, Ankara 1991, c. IX, s. 43-98.
- KORTANTAMER, Tunca, "Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi" , *I. Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu*, Ankara 17-18 Ocak 1992.; *Ege üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İzmir 1994, S. VIII., s. 1-10.
- MENGİ, Mine, *Divan Őiri Yazuları*, Akçağ, Ankara 2000.
- PALA, İskender, *Ve Gazel Yeniden*, Kapı Yayınları, İstanbul 2004.